

VIKTOR NOVAK, *Magnum crimen. (Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj) u novom izdanju, Zagreb—Beograd 1986.*

Treće, posthumno izdanje te opsežne knjige stvratilo je pažnju javnosti i na nezina autora. Podsjetimo — Viktor Novak (rođen u Donjoj Stubici 1889, umro u Beogradu 1977) istaknuti je hrvatski i srpski historičar — s veoma širokim radnim interesom — muzikolog, sveučilišni profesor i politički u različitim razdobljima različito angažirani intelektualac, autorski aktivan u toku šezdesetak godina (od disertacije 1915. do pred smrt 1977).¹ Novo izdanje priredila je beogradska »Nova knjiga« kao reprint prvoga, potpunog izdanja iz 1948. godine. Ta opsežna knjiga (XVI + 1100 str. + jedan epistolarni prilog i registar imena) podnaslovom — »Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj« — dovoljna jasno obilježava svoju temu (dodajmo — riječ je o pola našeg stoljeća), a naslovom »Magnum crimen« sažeto iskazuje svoju tezu. Izazvala je veliku žurnalističku pažnju. Pridružili bismo tome — mimoilazeći aktualne novinske polemike i »otkrića« — nekoliko zapažanja historičara o knjizi koja zbog niza razloga zaslužuju pažnju.

»Magnum crimen« imala je biti treća knjiga Novakove trilogije o političkoj ulozi katoličkog klera (»sekularni razvoj uloge katoličkog klera«) u historiji hrvatskog naroda od početka ilirizma, hrvatskog preporoda. U svom predgovoru autor daje zanimljiv »autoreferat« o njima.² Prva knjiga bila je završena već prije rata, dok druga još nije imala »svoje završne redakcije« (autor je računao na istraživanje građe o Strossmayeru u sovjetskim arhivima). Šteta je što ova prilika nije iskorištena za veći i historiografski još značajniji projekt izdavanja čitave trilogije, onakve kakva je u autorovoj ostavštini, s potrebnom znanstvenom i stručnom redakturom.

Objavljena knjiga ima značajnih posebnosti. Ona je neposredno angažirano djelo, i rekao bih da je zbog toga autor nije napisao kao znanstvenu monografiju nego kao znanstvenopublicističko djelo. Ekstenzivno je pisana, donosi mnogo izvoda iz građe koji nisu stručno uređena zbirka izvora nego — brojni i opsežni — umeci u autorov tekst, njime povezani, stil je publicistički veoma »živahan«, mnogi su problemi izneseni na »traci« ilustriranja i dokazivanja osnovne teze, a manje kao rezultat sinteze na osnovi analize, različiti bi izvori zaslužili i kritičku analizu. Takva je i tolika knjiga omogućila da velika akumulacija izvora dobije što širi »protok«.

Ta obilježja knjige treba razumjeti i knjigu uzeti takvom kakva jest. Ona je rezultat autorove potrebe za vlastitim obračunom s katoličkim klerikalizmom, i za nju je autor, kako zanimljivo svjedoči u Predgovoru, prikupljao građu veoma dugo, »prateći stalno više od 40 godina rad klerikalizma, iz neposredne blizine«. U vremenu — orijentaciono — od 100. obljetnice ilirskog pokreta (1935) do oslobođenja Jugoslavije 1945. autor je stekao veliko povijesno-suvremeno i osobno iskustvo i nove spoznaje, pa je na toj osnovi proširio i bitno dopunio svoja

¹ Usp. bibliografiju V. Novaka (do 1963) u *Zborniku filozofskog fakulteta*, VII—1, Beograd 1963, 1—20 (sastavila B. Telebaković-Pecarski) s uvodnikom redakcije, IX—X. — Nekrolozi imaju, razumljivo, prigodna obilježja i ne rješavaju sva pitanja vrednovanja.

² Usp. u Predgovoru posebno str. IX—XII (i d.).

istraživanja. Knjigu je dopisao do neposrednog poslijeratnog razdoblja, završavajući brojnim primjerima različitih svećeničkih opredjeljenja u godinama NOB — od ratnozločinačkih do narodnooslobodilačkih — upućujući i tim dijelom knjige na mogućnosti i potrebe daljnjih istraživanja.

Rezultat Novakova obračuna s klerikalizmom bio je u godinama završavanja i objavljivanja knjige u funkciji povijesnog obračuna što ga je nova Jugoslavija *morala izvršiti s klerikalizmom na svom tlu* — nakon užasnog klimaksa klerikalizma u sklopu okupaciono-kvislinškog sustava 1941—1945 — a morala se konfrontirati i s njegovim međunarodnim središtem. U sličnoj su funkciji bile, na primjer, zbirke izvora (»Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera«, Zagreb 1946; »Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima«, Zagreb 1946; »Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i Ustaške 'NDH'«, Zagreb 1952. i dr.), brojni tekstovi političke publicistike i druga literatura. Novakova je knjiga djelo građanskog historičara, ali je bila prihvaćena zbog važnosti i aktualnosti teme, opsega i obilja uključenih izvora, jasnih i oštih polemičkih poruka djela čiji se autor aktivno uključio u politički, znanstveni i kulturni život nove Jugoslavije. On je i kasnije vrlo aktivno sudjelovao u tom nužnom obračunu (knjiga dokumenata »Vatikan i Jugoslavija I. Odnosi Vatikana prema južnoslavenskim narodima do kraja I. svetskog rata«, Beograd 1953 — na našem, francuskom i engleskom jeziku; uz to niz radova i članaka).

Prvo je izdanje zabilježeno na više strana — nije bilo prešućeno, kako se nedavno uporno tvrdilo u dijelu naše štampe. Od naših historičara o njemu su tada pisali Milan Budimir, Jaroslav Šidak i Milan Marjanović.³ Prikazano je u knjizi »Ten Years of Yugoslav Historiography 1945—1955«.⁴ Još veći znanstveni odjek tada nije moglo imati — bilo je nastavak prijeratnog historiografskog rada u vremenu organizacionih, kadrovskih i metodoloških početaka naše poslijeratne historiografije. Nekoliko osvrtava objavljeno je u više stranih zemalja.⁵ Drugo izdanje (u tri knjige, Sarajevo 1960) skraćeno je, u dogovoru s autorom, za potrebe biblioteke »Društvo i religija«. U Predgovoru II izdanju Novak daje zanimljivih podataka o recepciji knjige — bez ikakvih aluzija na neku njezinu dramatičnu sudbinu: izostajanje »dostojne polemike«, tiho povlačenje, spaljivanje, anatemitisanje . . . — u kakve se upustio direktor »Nove knjige« u »Napomeni izdavača uz drugo [treće!] izdanje«.⁶ O drugom izdanju pisali su, od naših historičara, Branko Petranović i Enver Redžić.

Šteta je što je izdavač izostavio bilo kakvu vidljivu suradnju historičara. Reprintu su dodana samo dva teksta. Spomenuta »Napomena izdavača . . .« naglašava aktualnost knjige, uz aluzije na neku vrstu zavjere protiv prvog izdanja. »Predgovor reprintu« iz pera Jakova Blaževića niz je asocijacija uz Novakov tekst, sažetih u teze koje upućuju i podsjećaju čitatelja na to da je Blažević plodan

³ Usp. podatke u navedenoj bibliografiji (bilj. 1; str. 3).

⁴ Beograd 1955, 401—402.

⁵ Usp. u bibliografiji, n. dj. u bilj. 1, ad 22.

⁶ V. Novak, Velika optužba (Magnum crimen). Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, I dio, II skraćeno izdanje, Sarajevo 1960, Predgovor II izdanju, 27—29 i d. — U skladu je s tendencijom izdavača da uopće ne spominje drugo, skraćeno, sarajevsko izdanje, nego svoje izdanje označuje kao drugo. I drugo je izdanje imalo odjeka. Usp. u bibliografijama navedenim u bilj. 1 i 10.

autor suvremene povijesno-političke protuklerikalne publicistike.⁷ Treći tekst — lista ispravaka — na žalost je i opsežan i nepotpun (prenesen je iz prvog izdanja).

Historiografski život Novakove knjige odvijao se uistinu u vrednovanju i prevrednovanju različitih njezinih dijelova u radovima niza historičara u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji, sve do — na primjer — nedavno objavljene i zapažene knjige Luke Đakovića,⁸ vrlo zanimljive knjige dokumenata »Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941—1943« Ljube Bobana⁹ ili netom tiskanog rada Zlatka Matijevića (dio je magistarske radnje) »Pokušaj razrješavanja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918—1921«.¹⁰ Potpunog prevrednovanja čitave knjige još nema.

Novakova je knjiga važna dokumentacija svoga vremena. Tko poseže u građu o vremenu kad je nastajala, oblikovana i objavljena, posezat će i za njom.¹¹ U opsežnom i raznovrsnom opusu svoga autora ima značajno mjesto, u onom dijelu njegova rada koji obuhvaća političku povijest, s poviješću nacionalnopolitičkih ideja na našem prostoru — posebno u hrvatsko-srpskim odnosima — XIX i XX stoljeća, pogotovo ako imamo na umu da je imala biti dio velike trilogije.¹² U historiografiji o klerikalizmu na našem prostoru (u Hrvatskoj u prvom redu, a i izvan nje) nezaobilazna je. Zbog nje — to bi trebalo da bude razumljivo, jer vrijedi za svaku knjigu — historiografija nije stala. Knjiga je opsežna, smišljena i domišljena, ali nije savršeno isklesani monument kojemu se ne može ništa oduzeti ni dodati. Ona živi u razvitku historiografije, citirana i kritički vrednovana u radovima ostalih suvremenih historičara. Njezin drugi život — u dnevnim polemikama — čini se da je bio kratkotrajan.

Za historičara je reprint prvoga, potpunog izdanja koristan, jer je knjiga time ipak dostupnija (ne mislim na cijenu, nego na to da će je knjižnice, nadajmo se, nabavljati).

Nastojanja da se knjiga jednostrano aktualizira i — zbog toga — njezina vrijednost apsolutizira bit će za historičare još jedan razlog za analitičko čitanje, jer pripada, ponovimo, i znanosti i publicistici, dokument je povijesnog

⁷ O tome: V. Oštrić, Sjećanja i polemike o povijesti (*Jakov Blažević, Povijest i falsifikati*), *Oko*, 313, 15—23. III 1984, 8—9.

⁸ L. Đaković, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata* (I dio: *Do otvaranja Sabora 1910*), Zagreb 1985, ne navodi V. Novaka. Zbog vlastite veoma razvijene istraživačke osnovice za temu njegove knjige to nije ni bilo nužno.

⁹ Lj. Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941—1953. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb 1985, na više mjesta. Među njima su i podaci o Novakovim političkim pogledima u to vrijeme koji pokazuju određenu prijelaznu i prolaznu situaciju tih godina.

¹⁰ *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1985, 51—67, na više mjesta.

U radu »Jugoslavenska povijesna literatura o političkoj djelatnosti katoličke crkve u Hrvatskoj 1918—1945«, ČSP, 2/1981, 73—103, Z. Matijević daje prikaz i ocjenu te knjige (74—76). U Bibliografiji bilježi jednu recenziju prvog izdanja i pet osvrta na drugo izdanje, 1960. Navedeno je i 15 radova (knjiga i članaka) V. Novaka (95), koji predočuju Novakovo angažiranje u spomenutom publicističko-znanstvenom obračunu s klerikalizmom.

¹¹ Selektivni bibliografski uvid u dio te literature u radu spomenutom u bilj. 10 pokazuje taj širi sklop aktualne građe i publicistike.

¹² Korisno je usporediti autorovu zamisao o takvoj trilogiji u predgovoru za »Magnum crimen« i niz objavljenih radova, uz pomoć citirane bibliografije (v. bilj. 1 i 2).

i povijesno nužnog osobnog i društvenog obračuna koji ne pripada završenoj povijesti i prinos je historiografiji koji utječe na njezin razvitak.

Izdavač se, kako je rečeno, odrekao stručne i znanstvene historiografske redakture koja bi knjigu neposredno valorizirala u njezinu i u našem vremenu ili je barem informativno povezala s razvitkom historiografije. Zbog toga će stručno zainteresirani čitatelj morati voditi računa o tome da svi dijelovi knjige ne sadrže posljednju riječ historiografije o svakom pitanju. Ostalim čitateljima valja preporučiti da ne razmišljaju o knjizi kao monumentalnoj, izoliranoj i samoj sebi dovoljnoj cjelini nego kao o djelu sa složenim historijskim i historiografskim kontekstom, i da se o tom kontekstu nastoje obavijestiti.

Vlado Oštrić

IVO PETRINOVIC, Ante Trumbić — politička shvaćanja i djelovanje, Zagreb 1986, 456 str.

1

Prof. Ivo Petrinović djeluje kao redovni profesor na Pravnom fakultetu u Splitu gdje predaje predmet »Povijest političkih doktrina«. Petrinović je napisao niz rasprava i članaka iz povijesti političke misli. Najveći broj radova odnosi se na analizu političkih ideja istaknutoga talijanskog marksističkog mislioca Antonija Gramscija, prema kojemu je Petrinović pokazao najviše znanstvenog afiniteta. Godine 1967. štampana je njegova doktorska disertacija »Partija radničke klase u koncepciji Antonija Gramscija«, a 1976. u izdanju Čakavskog sabora u Splitu rasprava »Ogledi o Gramsciju«.

Drugu grupu čine radovi prof. Petrinovića o suvremenim problemima komunističkih partija. U toj grupi radova Petrinović se prvenstveno koncentrira na analizu koncepcija KPI o talijanskom putu u socijalizam, o čemu je objavio 1969. posebnu monografiju. Pisao je i više članaka o problemima jugoslavenskog društva, a njegov udžbenik za studente Pravnog fakulteta u Splitu »Povijest političkih doktrina« objavljen je u više izdanja.

Posljednjih godina Petrinović se okreće prema istraživanjima političkih ideja i djelovanja u dalmatinskom, zapravo u splitskom kulturnom krugu. Godine 1982. u izdanju Logosa u Splitu, Petrinović objavljuje izabrane spise Natka Nodila, s uvodnom studijom o tom značajnom hrvatskom političaru i znanstveniku, rođenom u Splitu 1834. godine.

Ante Trumbić je drugi po redu iz splitskog kulturnog kruga čiju političku misao i djelovanje analizira prof. Petrinović. Trumbić je rođen 15. svibnja 1864. u Splitu, u tadašnjem splitskom predgrađu Lučac, kao sin brojne i siromašne težačke obitelji. Trumbić je završio osnovno školovanje i gimnaziju u Splitu, a pravo je studirao u Zagrebu, Beču i Grazu, gdje je 1890. stekao doktorat prava.